

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

\*

ΠΟΙΗΣΗ

- Εσπών τιμωρούμενος*, 1976 (Α' Βραβείο Υπουργείου Πολιτισμού για πρωτοεμφανιζόμενο συγγραφέα)  
*Αίτιες θανάτου*, 1984  
*Τό Πορτικό Δέντρο*, 1986

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

- Τό αντίδοτο τής γραφής*, 1985  
*Ο κάτοχος του σώματος*, 1986

ΚΡΙΤΙΚΗ - ΔΟΚΙΜΙΟ

- Διαλεκτική σκέψη και έρωτας: Η διαλεκτική ανάπτυξη του έρωτικού «Faust»*, 1984  
*Η θεωρία και η πράξη τής άφηρηματικής τέχνης του Φώτη Κόντογλου*, 1985  
*Η ιεροτελεστία τής επανάστασης: Χρονικές σχέσεις και χρονική υπέρβαση στις «Ωδές» του Κάλβου*, 1986  
*Ο λογοτέχνης ως πρότυπο δημοκρατικής δράσης: Θ. Πετσάλης-Διομήδης: Πώς ένας συγγραφέας συγκρότησε τό πρόσωπο και τό έργο του*, 1990 (Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου-Κριτικής 1991)  
*Ο Ναρκωμένος Αρχάγγελος / S. T. Coleridge: Τό όνειρο και οι εφιάλτες ενός ναρκωμένου ποιητή*, 1991  
*Οί μύθοι τής ζωής και τό έργο του Γ. Βιζυητού*, 1992 (Βραβείο Δοκιμίου Άκαδημίας Αθηνών, Κ. Ουράνη, 1992)  
*Η πολιτική διάσταση τής «μυθικής μεθόδου»: Στρατής Μυρβήλης - Στρατής Τσίγκας*, 1992  
*Τό ποιητικό τοπίο του έλληνικού 19ου και 20ού αιώνα, τ. Α' (Κάλβος, Σολωμός, Παλαμής) τ. Β' (Σεφέρης, Θέμελης, Ρίτσος, Βρεττάκος, Έλύτης, Ζεργιώλη-Γλέζου, Παπαδίτσας), 1995 τ. Γ' (Σολωμός, Παλαμής, Καβάφης, Καρυωτάκης, Πολυδόρη, Σκαρίμπας, Σικελιανός, Παπατσώνης, Σεφέρης, Έγγονόπουλος, Έλύτης, Δάλλας, Παυλόπουλος, Τσιρόπουλος, Δημοσιλά, Παπαγεωργίου, Μπουκάλας)*, 2007  
*Οί μάσκες του ρεαλισμού. Έκδοχές του νεοελληνικού άφηρηματικού λόγου, τ. Α', Β', Γ'*, 2003  
*Οί ιστορίες του κόσμου. Τρόποι τής γραφής και τής ανάγνωσης του όράματος*, 2005

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

- Ludwig Wittgenstein: *Διαλέξεις για τή θερησκευτική πίστη*, 1984  
 Ezra Pound: *Ποιητική τέχνη*, 1985  
 Claude Lévi-Strauss: *Μύθος και νόημα*, 1986  
 William Blake: *Προφητικά*, 1987  
 S. T. Coleridge: *Η μπαλάντα του γέρον κατωικού*, 1988  
 Paul Ricœur: *Η άφηρηματική λειτουργία*, 1990  
 Jean Baudrillard: *Η έκσταση τής επικοινωνίας*, 1991

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ  
 ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ  
 19ου ΚΑΙ 20ου ΑΙΩΝΑ

Α'

Κάλβος - Σολωμός - Παλαμής

ΔΕΚΑΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

φῶς τῆ διαπερνᾶ καὶ συνεχίζεται πίσω καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὴν· ἀντίθετα, τὸ φῶς πολλαπλασιάζεται μέσω αὐτῆς· τὸ φῶς μέσω τοῦ αἰθέριου σώματος ὑποστασιοποιεῖται καὶ ὑποστασιοποιεῖ, φωτίζεται καὶ φωτίζει — χωρὶς ὅμως τὸ φωτιζόμενο ἀπὸ αὐτὸ νὰ ρίχνει πίσω του μίᾶ σκιά.

Τῆ φεγγαροντυμένη μᾶς τῆ θυμίζει ἐπίσης τὸ κείμενο ἐκεῖνο πού ἀποδίδεται στὸν Δαμάσκιο, ὅπου ἀναφέρεται κάποιο φωτεινὸ σῶμα τῆς ψυχῆς (αὐγοειδὲς ὄχημα) πού μοιάζει μὲ ἄστρο (ἀστροειδὲς) καὶ πού βρίσκεται κλεισμένο μέσ στό συμπαγὲς σῶμα — κατ' ἄλλους στό κεφάλι καὶ κατ' ἄλλους μέσ στὸν δεξιὸ ὦμο.<sup>124</sup> Ὅμως πῶς διαφωτιστικὸ εἶναι ἓνα κείμενο τοῦ Πορφύριου,<sup>125</sup> ὅπου μᾶς δίνεται μίᾶ τυπολογία τοῦ αἰθέριου σώματος. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, ὅταν αὐτὸ βρίσκεται στὴν ἀμιγέστερη κατάσταση, συγγενεῖ μὲ τὸ σῶμα πού βρίσκεται πλησιέστερα στὴν ἄλλη κατάσταση — δηλαδή τὸ αἰθέριο σῶμα. Ὅταν, ὅμως, προέρχεται ἀπὸ τὴ λογικὴ (λόγος) καὶ προχωρεῖ στὴν προβολὴ τῆς φαντασίας, συγγενεῖ μὲ τὸ σῶμα πού μοιάζει μὲ ἥλιο (ἡλιοειδὲς). Ὅταν, σὲ μίᾶ χαμηλότερη βαθμίδα, ἀποκτᾶ γυναικεῖες ιδιότητες καὶ ἐπιθυμεῖ τὴ μορφή, παρουσιάζεται μὲ τὸ σῶμα πού μοιάζει μὲ φεγγάρι (σεληνοειδὲς). Ἄλλη περίπτωση εἶναι ἐκεῖνη κατὰ τὴν ὁποία πέφτει μέσα σὲ σώματα δημιουργημένα, πλασμένα, ἀπὸ ἐξατμίσεις: τότε ἐπέρχεται πλήρης ἀγνοία τῆς πραγματικότητας, σκοτεινίασμα καὶ παιδικότητα. Ὅταν, ὅμως, προσπαθεῖ νὰ χωριστεῖ ἀπὸ τὴ φύση, γίνεται ξηρὴ ἀκτινοβολία (αὐγὴ), χωρὶς σκιά καὶ νέφη. «Γιατί ἢ

124. Πβ. Σουΐδας, Λεξικόν, ἐκδ. Bekker, Berlin 1854, σ. 194.

125. Πορφύριος, *Sententiae ad Intelligibilia Ducentes*, ἐκδ. Mommerl, Leipzig 1907, XXIX, σ. 14 κ.έξ.

ὕγρασία δημιουργεῖ νέφος στὸν ἀέρα, ἐνῶ ἡ ξηρότητα μετατρέπει τὸν ἀτμὸ σὲ ξηρὴ ἀκτινοβολία (αὐγὴ)».<sup>126</sup>

Ἡ φεγγαροντυμένη τοῦ Σολωμοῦ βρίσκεται, λοιπόν, ἀνάμεσα στοὺς δύο πόλους, ἀνάμεσα στὰ δύο ἀκραῖα στοιχεῖα: στό ὑγρὸ στοιχεῖο καὶ στό φῶς· τὸ σῶμα τῆς εἶναι σύνθεση αὐτῶν τῶν δύο, καὶ μάλιστα μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι, σύμφωνα μὲ τοὺς κατὰ τὸν Πορφύριο ἀναβαθμούς τοῦ αἰθέριου σώματος, ἡ περίπτωση αὐτοῦ τοῦ αἰθέριου σώματος βρίσκεται περισσότερο κοντὰ στὰ σώματα: βρίσκεται μίᾶ βαθμίδα πάνω ἀπὸ τὰ σώματα καὶ δύο βαθμίδες κάτω ἀπὸ τὸ ἀμιγὲς αἰθέριο σῶμα — εἶναι, βέβαια, προφανὲς ὅτι τῆ φεγγαροντυμένη τὴν τοποθετοῦμε στὴ βαθμίδα ἐκεῖνη ὅπου ἀποκτᾶ τὸ αἰθέριο σῶμα ιδιότητες γυναικεῖες, ὅπου ὑπάρχει ἢ ἐπιθυμία γιὰ τὴ μορφή καὶ ὅπου παρουσιάζεται μὲ σῶμα πού μοιάζει μὲ φεγγάρι (σεληνοειδὲς). Αὐτὴ ἡ πλησιέστερη πρὸς τὰ σώματα θέση τῆς φεγγαροντυμένης μέσα στὴν κλίμακα τῶν αἰθερίων σωμάτων εἶναι σύμφωνη πρὸς τὴ μετατόπιση τοῦ θεῖου ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ μεταφυσικοῦ στὸν φυσικὸ χῶρο πού ἐπιχειρεῖ καὶ κατορθώνει ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει,<sup>127</sup> καὶ μίᾶ γενική στάση του.

## 5.2. Μίᾶ ἐκφάνση τοῦ «αἰώνια γυναικεῖου»

Πέρα ἀπὸ τὴ «σύσταση» —τὴν ὑλικότητα καὶ αὐλότητα— τοῦ αἰθέριου σώματος τῆς φεγγαροντυμένης, στὴν ἐπιχειρη-

126. Στὸ ἴδιο.

127. Πβ. παραπάνω, «Οἱ δύο πηγές τοῦ φωτός: ὁ Θεὸς καὶ τὸ σῶμα» καὶ «Ἡ ὑπερβατικὴ λειτουργία τοῦ αἰσθήματος τῆς σωματικότητας».

ση τῆς ἀνακάλυψης τῆς ταυτότητάς της ἕνα χρήσιμο στοιχείο θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει καί ὁ τρόπος τῆς ἐμφάνισής της, συγκρινόμενος μ' ἕναν ἀνάλογο τρόπο πού χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ ἕναν κλασικό Γερμανό συγγραφέα σέ μιά περίπτωση ὅπου τό γενικό συμβολικό πλαίσιο ἀλλά καί ἡ συγκεκριμένη συμβολική σκοπιμότητα εἶναι γνωστή: πρόκειται γιὰ τὸν *Faust* τοῦ Goethe: ὁ τρόπος ἐμφάνισης τῆς φεγγαροντυμένης θυμίζει τὸν τρόπο ἐμφάνισης —στὴν ἀρχὴ τῆς Δ' πράξης τοῦ Β' μέρους τοῦ *Faust*— αὐτῆς πού ἀργότερα θὰ δοῦμε ὅτι εἶναι ἡ οὐράνια Μαργαρίτα, ἡ Μαργαρίτα πού ἡ ψυχὴ της σώθηκε καί κατοικεῖ στὸν οὐρανό: μιά καταχνιά σηκώνεται καί τὸν τυλίγει, κι αὐτὴ ἡ καταχνιά τοῦ φέρνει στὸν νοῦ μιά εἰκόνα εὐτυχημένη ἀπὸ τό παρελθόν: νομίζει πὼς βλέπει μιά ψυχὴ ὠραία πού ἀνεβαίνει στὸν αἰθέρα. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ τὴν οὐράνια Μαργαρίτα πού ἡ ψυχὴ της σώθηκε καί πού, ὅταν ὁ Faust πέθανε κι οἱ ἄγγελοι κατὰφεραν νὰ πάρουν τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὸν Μεριστοφελὴ καί νὰ τὴν ὀδηγήσουν στὸν οὐρανό, αὐτὴ —ἡ οὐράνια Μαργαρίτα—, νιώθοντας εὐτυχία γιατί νιώθει τὸν ἀγαπημένο της κοντά, παρακαλεῖ τὴ Mater Gloriosa —ἡ ὁποία καί συγκατανεύει— νὰ τῆς ἐπιτρέψει νὰ τοῦ δείξει αὐτὴ τὸν δρόμο πρὸς τό φῶς, ἐνῶ ὁ Μυστικός Χορὸς κλείνει τὴν τραγωδία μὲ τούς περιφνημούς στίχους

Τό αἰῶνια γυναικεῖο  
μᾶς τραβάει ψηλά κοντά του.<sup>128</sup>

128. Goethe, *Faust*, στ. 12110-11:

Das Ewigweibliche  
Zieht uns hinan.

Ἡ σχετικὴ ὁμοιότητα στὸν τρόπο ἐμφάνισης τῆς φεγγαροντυμένης καί τῆς οὐράνιας Μαργαρίτας δέν θὰ μπορούσε, ὅμως, νὰ προϋποθέσει καί τὴν ταυτότητα τοῦ συμβολισμοῦ τους.<sup>129</sup> αὐτό μπορεῖ νὰ γίνεῖ μόνο στό μέτρο πού δεχόμαστε ὅτι καί οἱ δύο περιπτώσεις ἀνάγονται σέ ἕνα ἀρχέτυπο τῆς ποιητικῆς φαντασίας πού μέ τὸν δικό του τρόπο ὁ καθένας ἀπὸ τούς δύο ποιητὲς τό συλλαμβάνει καί τό ἐκφράζει, ἀλλά πού ὁ συμβολισμὸς τους συγκλίνει μέσα ἀπὸ τὴν κοινὴ καταγωγὴ τῶν ποιητικῶν τους πλασμάτων.

Πέρα, λοιπόν, ἀπὸ τό στοιχεῖο τῆς ὁμοιότητος ἀνάμεσα στά δύο πλάσματα τῆς φαντασίας, προτείνουμε ὡς περισσότερο εὐσταθὲς ἐπιχείρημα γιὰ τὴ συσχέτιση τῶν δύο ποιητικῶν εἰκόνων τὴν ἐκλεκτικὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὸν Σολωμό καί στὸν Goethe, πού σαφὴ τῆς ἐκδήλωση ἀποτελεῖ καί ὁ θαυμασμὸς τοῦ πρώτου γιὰ τὸν δεύτερο καί πού, ἄλλωστε, γίνεται φανερὴ καί ἀπὸ τὴ σολωμικὴ ἀντίληψη τῆς φύσης πού

129. Οἱ σχετικὲς, ἄλλωστε, περιπτώσεις ὁμοιότητος μὲς στὴν περιοχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ εἶναι πολλές· ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ἐκεῖνη τοῦ Shelley, πού στό ποίημά του «Hymn to the Intellectual Beauty» (*Poetical Works*, Oxford, Oxford University Press, 1970, σσ. 529-31) ἀναφέρει τὴν «τρομερὴ σκιά» τῆς «ἀόρατης Δύναμης» πού ὑποστασιοποιεῖται ἀπὸ ἕνα φωτεινὸ χεῖμαρρο «φεγγαραχτίδων». Πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ μιά δραματοποίησι-προσωποποίηση τοῦ πνευματικοῦ, δηλαδὴ τό πνευματικὸ ὑποστασιοποιεῖται σέ ἕνα πρόσωπο πού γίνεται τό ἀντικείμενο τοῦ δράματος. Αὐτὴ ἡ δραματοποίησις ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ χρῆση τῶν πιὸ αὐλων, τῶν πιὸ φευγαλέων καί εὐμετάβλητων, τῶν λιγότερο ἀπτόνων καί περισσότερο μυστηριωδῶν μερῶν τῆς φύσης — δηλαδὴ μὲ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τό ποιητικὸ ἀντίστοιχο μερικῶν θεωριῶν πού δέχονταν τό πνεῦμα ὡς μιά λεπτὴ, ἀπιαστὴ ὕλη καί οἱ ὅποιες θεωρίες ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, ὅπως ἡ «ἠλεκτρικὴ καί ἐλαστικὴ» ἐνεργὸς ἀρχὴ τοῦ Newton ἢ τό «ἀπειροστικὸ στοιχειακὸ σῶμα» τοῦ Hartley· βλ. W. K. Wimsatt, *The Verbal Icon. Studies in the meaning of poetry*, London, Methuen, 1954, σσ. 111-112.